

ШЛЯХИ СТАБІЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА МІСТА В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Підприємства житлово-комунального господарства (далі – ЖКГ) є основою життєзабезпечення населення, інфраструктурним базисом господарювання міста, функціонування якого спрямовано на створення оптимальних умов життєдіяльності городян. Важливість комплексу житлово-комунального господарства з погляду безпосереднього обслуговування інтересів городян, а також як основного об'єкту витрат міського бюджету вимагає першочергового аналізу проблемних аспектів і перспектив розвитку галузі в цілому та її складових, зокрема підприємств, які в даний час перебувають у кризовому стані, що обумовлено як накопиченими раніше проблемами в ЖКГ, так і наслідками світової фінансово-економічної кризи.

Фундаментальну роль у теоретичному та емпіричному дослідженні проблематики ефективного управління соціально-економічними територіальними системами, містом, особливостей функціонування міських підприємств відіграють праці впливових фігур зарубіжної та вітчизняної науки. Так, теоретико-методичні та практичні аспекти функціонування й розвитку ЖКГ і підприємств галузі, визначення напрямів раціонального використання ресурсів у галузі досліджено й розвинуто у працях Б. Адамова, В. Амітана, В. Василенка, О. Лукьянченка та ін. [1–4]. Специфіка управління підприємствами ЖКГ в ринкових умовах досліджувалась в роботах Л. Бражникової, М. Книгницького, О. Кочегарова, І. Осипенка, В. Рибчака [5–9]. Теоретико-методичним і практичним аспектам ціноутворення й тарифної політики на житлово-комунальні послуги присвячено праці Н. Матвеевої, Г. Онищука, Г. Солодухіна [10–12].

Результати наукових досліджень цих вчених і практиків внесли вагомий вклад у вирішення теоретичних і прикладних аспектів проблеми управління функціонуванням підприємств ЖКГ і є важливою теоретико-методологічною базою щодо подальшого розвитку досліджень у цьому напрямі. Проте слід зазначити, що в даний час бракує системних

досліджень теоретичних і прикладних положень із забезпечення стабілізації, підвищення ефективності функціонування та подальшого розвитку міських підприємств ЖКГ України у кризових умовах.

Таким чином, у даний час особливої гостроти набувають питання оцінки сучасного стану, аналізу особливостей, проблем і визначення шляхів стабілізації діяльності та перспектив розвитку житлово-комунальних підприємств у кризових умовах.

У зв'язку з цим *метою статті є розробка пропозицій щодо стабілізації діяльності підприємств ЖКГ і оздоровлення фінансово-економічної ситуації в галузі в умовах економічної кризи.*

Підприємствами ЖКГ обслуговується вся територія м. Донецька. Історичні особливості формування міста зумовили нерівномірність його забудови, низьку в середньому щільність населення, чергування високої щільності забудови з невисокою, що негативно впливає на якість, а, отже, і призводить до створення додаткових складнощів для забезпечення комунальними послугами міського населення.

Крім того, існуюча в даний час структура, функціональні повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування, зокрема, управлінь житлово-комунального господарства облдержадміністрації, міськвиконкому, житлово-експлуатаційних організацій, не задовольняють сьогоденніших вимог територіальної громади щодо кількісних і якісних параметрів (рівня) надання послуг з утримання та обслуговування житлового фонду територіальної громади міста як за характером, змістом надання, термінами, прозорістю тарифів і договірних відносин, так і за параметром ефективності контролю з боку органів державної влади згідно із законодавством [6, с. 47]. У свою чергу кризовий стан комунальних підприємств призвів до втрати ними значної частини персоналу, виробничих приміщень, що обумовлює неможливість виконання робіт з ремонту та обслуговування житлового фонду, надання комунальних послуг належної якості. У зв'язку з цим ос-

таннім часом між городянами (споживачами послуг), які хочуть мати вибір у наданні послуг іншими, більш кваліфікованими виконавцями (спеціалізованими фірмами, організаціями), та житлово-комунальними організаціями й підприємствами, а також органами влади (місцевого самоврядування) досить часто виникає конфлікт інтересів, що підтверджується чисельними скаргами на неправомірні дії з боку монополістів під час надання житлово-комунальних послуг (розглядаються територіальними відділеннями Антимонопольного комітету України).

Отже, при нинішньому стані систем водо- і тепlopостачання та існуючому рівні доходів населення практично немає конкурентних варіантів отримання послуг. Зокрема, при неякісному тепlopостачанні, коли температурний режим опалення не відповідає нормативам, плату за обігрів квартири з мешканців-споживачів послуг все одно стягують у повному обсязі. У зв'язку з цим почався процес переходу значної кількості абонентів міських комунальних підприємств із надання послуг тепlopостачання на автономне тепlopостачання. Витоки води, газу, теплові втрати в мережах також оплачуються споживачами, оскільки використання приладів обліку в масовому масштабі ще не відбулося, а плата встановлюється по нормативах витрати ресурсів на 1 м кв. загальної площі або на одну людину. Особливо рельєфно комплекс зазначених проблем проявляється на регіональному і міському рівнях.

Так, за січень-листопад 2008 р. населенням Донецької області сплачено за житлово-комунальні послуги 2258,9 млн грн, що склало 96,4 % до нарахованих за цей період сум. У листопаді 2008 р. середній рівень оплати знизився до 67,4 %, зокрема за централізоване опалювання він склав лише 43,8 % за листопад і 96,3 % за 11 місяців 2008 р. Загальна сума заборгованості по житлово-комунальних платежах за станом на 1 грудня 2008 р. досягла 1509,9 млн грн, при цьому найбільша питома вага припадає на борги за централізоване опалення – 713,9 млн грн; за централізоване постачання холодної і гарячої води громадяни заборговували за проаналізований період 294,9 млн грн; за утримання будинків і прибудинкових територій (тобто борг по квартплаті) – 285,6 млн грн, за газопостачання – 103,6 млн грн [13].

У розрізі м. Донецька спостерігається аналогічна ситуація. За комунальні послуги й житло за січень-листопад 2008 р. населенням міста оплачено 647,7 млн грн, включаючи погашення боргів попередніх періодів, що становить 99,2 % від нарахованих сум. Заборгованість населення за житлово-комунальні послуги за зазначений період збільшилася на 4,6 %, склавши за станом на 1 грудня 2008 р. 333,7 млн грн. Середній строк заборгованості в листопаді 2008 р. склав 5,6 місяця.

Найбільш значна заборгованість зафіксована в місті за послуги централізованого опалення – 140,1 млн грн (42 % від загальної суми заборгованості), борг населення м. Донецька за централізоване постачання холодної й гарячої води склав 80,5 млн грн (24,1 %), за утримання будинків, споруджень і прибудинкової території – 46,5 млн грн (13,9 %), за газопостачання – 39,5 млн грн (11,8 %). Із загальної кількості власників особових рахунків 78,1 % мають борги за централізоване опалення (у т. ч. за три й більше місяці – 42,6 %), 63 % (30,1 %) – за вивіз побутових відходів, 60,3 % (23 %) – за утримання будинків, споруджень і прибудинкової території, 52,4 % (16,9 %) – за газопостачання, 52,2 % (29,8 %) – за централізоване постачання холодної та гарячої води, 48,9 % (27 %) – за водовідведення [13].

За січень 2009 р. комунальні підприємства м. Донецька отримали від своїх споживачів оплату за надані послуги у розмірі 51,3 млн грн, що складає 5,6 % від випланих в цьому місяці грошей населенню. Тільки за тепlopостачання і гарячу воду населенням не доплачено понад 28 млн грн. Така ситуація обумовлена наступними наслідками фінансово-економічної кризи, що позначилися на рівні міста: за станом на 1 грудня 2008 р. загальна сума заборгованості працівникам економічно активних підприємств, підприємств банкрутів і підприємств, що призупинили діяльність, склала 102,9 млн грн, що в 9,3 рази більше, ніж на 1 січня 2008 р. і в 1,9 рази перевищує цей показник за станом на 1 листопада 2008 р. Індекс споживчих цін по місту за проаналізований період склав 122 %, що, з урахуванням зниження номінальної заробітної плати, призвело зменшення і реальної заробітної плати на 24 %, а також, відповідно, і до скорочення купівельної спроможності городян [13].

У цілому, у витратній частині бюджету м. Донецька протягом кількох останніх років (2006–2008 рр.) спостерігається негативна тенденція переважання й різкого зростання витрат на житлово-комунальне господарство, що свідчить про необхідність реформування цього сектора.

При цьому якщо м. Донецьк, не дивлячись на кризові умови, виконує свої зобов'язання перед Державним бюджетом, то заплановані державні виплати поступають нерегулярно і не в повному обсязі: субвенції на модернізацію ЖКГ склали 53,4 %, а кошти на програми з ліквідації підтоплень, модернізації центральної системи водовідведення і водопостачання не поступили зовсім [13].

Отже, діючі тарифи не забезпечують стовідсоткове відшкодування витрат на виробництво й надання комунальних послуг, а коштів для дотацій вартості житлово-комунальних послуг у міських і районних бюджетах не передбачено і джерел для їх

виділення немає, що в комплексі призвело до того, що по цій категорії послуг підприємства м. Донецька зазнають збитки, відповідно, не мають можливості своєчасно і в повному обсязі розраховуватися з постачальниками за паливо, електроенергію, воду. Це, у свою чергу, призводить до загрози скорочення, збою та зупинки подачі тепла споживачам. Крім того, у кризових умовах міські комунальні підприємства зазнають брак коштів на придбання необхідних матеріалів для ремонту устаткування котельних, мереж тепlopостачання, на реконструкцію й модернізацію, технічне переозброєння.

Оцінка сучасного стану, аналіз особливостей і практики господарювання комунальних підприємств м. Донецька в умовах фінансово-економічної кризи дозволяє виокремити наступні основні проблеми їх діяльності:

1. Утримання, функціонування й розвиток об'єктів ЖКГ, як правило, відбувається в умовах гострої нестачі фінансових коштів. Ця проблема посилюється в умовах фінансово-економічної кризи (по ланцюжку: падіння рівня доходів населення → скорочення рівня оплати наданих послуг → відсутність у підприємств ЖКГ коштів на модернізацію порядком застарілого устаткування (по окремих підприємствах знос фондів перевищує 75–80 %), а також коштів на закупівлю матеріалів, паливно-енергетичних ресурсів, виплату заробітної плати за умови неухильного зростання всіх перерахованих складових собівартості послуг, що надаються → постійне збільшення витоків води і втрат тепла в мережах → дорожчання послуг водо-, тепlopостачання, водовідведення, супроводжуване погіршенням їх якості → погіршення фінансово-економічного стану, стагнація підприємств, що надають комунальні послуги тощо).

2. Зношеність значної частки устаткування та комунікацій, використання застарілих технологій призводить до великих втрат і неефективного використання ресурсів підприємствами ЖКГ м. Донецька. Істотним резервом скорочення витрат підприємств тепlopостачання є усунення втрат у мережах. Це пов'язано з посиленням контролю за їх фізичним станом. У відповідності з даними Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Донецьку, пояснювальних записок до середньострокового плану економічного і соціального розвитку м. Донецька на 2007–2011 рр., старі та аварійні мережі ККП «Донецьк-міськтепломережа» складають 49,5 км (5,5 %), ККП «Тепломережа» – 43 км (28 %) [14; 15].

При цьому деякі заходи, які спрямовано на подолання накопичених в галузі проблем та наслідків кризи в межах Програми реформування й розвитку житлово-комунального господарства Донецької області на 2005–2010 рр., здійснюються міською владою й ке-

рівництвом комунальних підприємств вже сьогодні. Так, комунальним комерційним підприємством «Донецькміськтепломережа» у 2008 р. виконано капітальний ремонт надземних теплових мереж із впровадженням пінополіуретанової ізоляції (13 км), здійснено налагодження гідравлічних режимів 8 теплових мереж, капітальний ремонт баків-акумуляторів гарячого водопостачання (24 од.), режимно-налагоджувальні випробування котлів (32 од.), застосування установки утилізації тепла димових газів, застосування безвентильаторного режиму горіння на котлах (35 од.). Комунальним підприємством «Тепломережа» замінено 15 котлів, 11 насосів, 7 км теплових мереж, виконано капітальний ремонт 146,09 км теплових мереж, ремонт 363 водогрійних та 4 парових котлів, а також ремонт 16 од. гідротермерів. При цьому від впровадження зазначених заходів у 2008 р. підприємство отримало економічний ефект на суму 994 тис. грн. На фінансування основних заходів у 2008 р. підприємством було використано 2 885,9 тис. грн (у тому числі кошти підприємства склали 75 % від загальної суми) [15].

Аналіз проблем діяльності комунальних підприємств м. Донецька, що надають послуги тепло-, водопостачання, водовідведення, в умовах фінансово-економічної кризи дозволяє зробити наступні висновки.

Представникам органів державної влади й управління, а також місцевого самоврядування доцільно створити умови, необхідні для реалізації наступних антикризових заходів, спрямованих на стабілізацію та оздоровлення фінансово-економічної ситуації в ЖКГ:

1. Удосконалення порядку формування, розгляду й затвердження тарифів (цін) на житлово-комунальні послуги, розробка ефективного механізму здійснення цих процедур, включаючи: приведення розміру тарифів до економічно обґрунтованого рівня при існуючому рівні цін (на сировину, матеріали, паливно-енергетичні ресурси, необхідні для надання послуг), заробітної плати і доходів городян; проведення моніторингу, аудиту й (при необхідності) незалежної експертизи діяльності міських комунальних підприємств.

2. Створення умов для так званої позики розвитку (залучення коштів державного, місцевого, обласного бюджетів цільового призначення для здійснення запланованих і запрограмованих у відповідних офіційно зареєстрованих і затверджених Планах і Програмах розвитку заходів), перш за все, для фінансування об'єктів комунальної інфраструктури.

3. Формування конкурентного середовища шляхом підтримки розвитку конкуренції в тих підгалузях ЖКГ міста, де це можливо, а також введення такої системи регулювання діяльності природних локальних монополістів, яка стимулювала б підприємств-монополістів до кращої роботи і скорочення витрат. У рамках реалізації крупних енерго- і ресурсозберігаючих інвестиційних проектів на об'єктах ЖКГ до-

цільно упроваджувати концесійні схеми із залученням приватних інвесторів за допомогою укладення між містом та інвестором договорів оренди майнового комплексу (підприємства) і/або договорів на управління. У довгостроковій перспективі цей захід дозволить підвищити якість житлово-комунальних послуг і зменшити навантаження на бюджет міста, скоротивши його витрати на утримання підприємств ЖКГ, досягти фінансування сфери в основному за рахунок споживчих платежів і привертаних ресурсів. Отже, основним джерелом життєзабезпечення населення є господарська діяльність у місті, яка охоплює як власне міське населення, так і зовнішніх суб'єктів, перш за все інвесторів. Але в даний час через фінансові проблеми ЖКГ є непривабливою галуззю для інвесторів.

Необхідність розробки заходів щодо зниження питомих норм споживання енергетичних ресурсів комунальними підприємствами, забезпечення їх своєчасної оплати, як одного з ефективних антикризових заходів, відмічена і в Рішенні Донецької міської ради від 21.11.2008 р. № 25/1 [16].

Керівництву підприємств у кризових умовах необхідно підвищити кількісний і якісний рівні надання послуг, зменшити виробничі витрати на одиницю наданих послуг. Для цього, а також в цілому для забезпечення безперебійної роботи в умовах гострої нестачі оборотних коштів, що є слідством значної дебіторської й кредиторської заборгованості (за станом на 1 січня 2009 р. дебіторська заборгованість у ЖКГ м. Донецька склала 368,0 млн грн, тоді як кредиторська заборгованість – 110 млн грн [14]), керівництву комунальних підприємств міста в даний час доцільно реалізувати наступні антикризові заходи:

здійснювати залучення позикових коштів (у тому числі у випадку гострої потреби й під заставу основних виробничих фондів);

розробити економічно обґрунтований, ефективний механізм компенсації фінансових втрат, що утворилися внаслідок зтяжної процедури узгодження нових тарифів на послуги;

підвищити рівень виконавської дисципліни серед співробітників підприємств [14].

Таким чином, запропонований комплекс заходів щодо стабілізації функціонування ЖКГ і його складових (підприємств, що надають відповідні послуги) в умовах економічної кризи включає дві укрупнені групи дій:

Перша група антикризових заходів – пасивна – носить організаційний характер і орієнтована на аналіз ситуації у ЖКГ, проведення економічного й технічного аудиту, оцінку умов і можливостей зміни в системі господарських відносин між виробниками послуг і їх споживачами, зокрема, на монополізацію та оптимізаційні зміни в тарифній політиці підприємств, що надають комунальні послуги.

Друга група заходів – реактивна – спрямована на вирішення конкретних технічних завдань розвитку міського господарства, включаючи будівництво й реконструкцію об'єктів ЖКГ, модернізацію, впровадження приладів обліку виробництва і споживання тепла і води.

Реалізація запропонованого комплексу антикризових заходів, їх врахування при розробці й реалізації Середньострокового плану економічного й соціального розвитку м. Донецька на 2007–2011 рр., Програми економічного й соціального розвитку м. Донецька на 2009–2010 рр., Стратегії соціально-економічного розвитку м. Донецька на період до 2020 р. [17; 18] із залученням бюджетних коштів всіх рівнів сприятиме поліпшенню якості надання послуг тепло- і водопостачання, водовідведення населенню і підприємствам м. Донецьк, дозволить місту вирішувати безпосередні питання розвитку ЖКГ і підприємств, які входять до його складу. Це, у свою чергу, забезпечить оптимізацію структури витратної частини міського бюджету (за допомогою її значного скорочення), а також поліпшення показників інвестиційної привабливості галузі й міста в цілому.

Таким чином, пріоритет запропонованого комплексу антикризових заходів полягає в забезпеченні поліпшення якості життя міського населення шляхом підвищення якості житлово-комунальних послуг і пом'якшення соціальних наслідків кризи за допомогою пошуку економічно обґрунтованого балансу співвідношення «тариф (ціна)/якість» послуг, які надаються, тобто встановлення економічно обґрунтованих тарифів на комунальні послуги, зіставних як з витратами, які несуть підприємства ЖКГ для надання даного виду послуг, так і з рівнем доходів населення. Це дозволить в середньо- і довгостроковій перспективі досягти збалансованості й дотримання:

інтересів держави, органів державної влади й управління, пов'язаних із забезпеченням своєчасної оплати імпортованого природного газу;

інтересів органів місцевого самоврядування, пов'язаних із відсутністю соціальної напруженості, уникненням загрози припинення послуг опалення в зимовий період внаслідок відключення енергоносіїв;

інтересів суб'єктів господарювання (комунальних підприємств і постачальників матеріальних, паливно-енергетичних ресурсів тощо), пов'язаних з відсутністю збоїв у роботі підприємства, гарантуванням своєчасної оплати енергоносіїв, відшкодуванням витрат на виробництво теплової енергії, наданням послуг водопостачання й водовідведення, що в сукупності дозволить досягти рентабельності комунальних послуг, підвищити ефективність роботи підприємств ЖКГ;

інтересів споживачів послуг (населення, підприємств, бюджетних організацій), пов'язаних зі стабільним забезпеченням всіх груп споживачів

послугами водопостачання, водовідведення, теплопостачання в опалювальний період, поліпшенням їх якості (включаючи забезпечення цілодобового теплопостачання по всіх об'єктах із дотриманням температурного режиму) тощо.

Примітно, що в м. Донецьку та в Донецькій області в умовах фінансово-економічної кризи, яка призвела підприємства ЖКГ до загрози стагнації, практично відсутнє комплексне наукове дослідження, детальне опрацювання питань, пов'язаних із визначенням сучасних особливостей поведінки підприємств сфери, з обґрунтуванням напрямів стабілізації функціонування та перспектив розвитку галузі в цілому, розробкою й реалізацією антикризових заходів. Зокрема, в Інститут економіко-правових досліджень НАН України, як і в інші науково-дослідні інститути м. Донецька, державного замовлення на подібні детальні дослідження не поступало. Зацікавленість виявлена лише місцевою владою — виконавчим комітетом Донецької міської ради і комунальним комерційним підприємством «Донецькісмьктепломережа», — з якими Інститутом економіко-правових досліджень НАН України було укладено договір на виконання наукової продукції «Економіко-правове обґрунтування вдосконалення діяльності великого комунального підприємства в ринкових умовах», ключовим напрямом якої є розробка антикризових заходів, спрямованих на забезпечення стабілізації діяльності комунального підприємства у кризових умовах.

При цьому перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні прикладних аспектів й інструментів реалізації визначених перспективних напрямів розвитку ЖКГ України та підприємств галузі, а також механізму організації ефективного управління ними з метою поліпшення фінансово-економічних результатів діяльності й забезпечення належної якості послуг, що надаються цими підприємствами.

Література

1. Адамов Б. І. Організаційно-економічні основи управління розвитком міста / Б. І. Адамов. — К. : ГРОТ, 1998. — 216 с.
2. Амитан В. Н. Город: проблемы демократических и рыночных преобразований / В. Н. Амитан, Е. Ю. Зорина, А. А. Лукьянченко. — Донецк : ИЭПИ НАН Украины, Юго-Восток, 2001. — 217 с.
3. Василенко В. Н. Проблемы управления развитием социально-экономических территориальных систем / В. Н. Василенко // Экономика и право. — 2002. — № 1. — С. 25 — 31.
4. Лукьянченко А. А. Градообслуживающая коммунальная сфера: теория и практика обеспечения устойчивого развития : монография / А. А. Лукьянченко / НАН Украины. Институт экономико-правовых исследований. — Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2007. — 209 с.
5. Бражникова Л. Н. Концепция формирования организационно-экономического управления предприятиями ЖКГ / Л. Н. Бражникова // Экономика промышленности. — 2008. — № 3 (42). — С. 104—108.
6. Книгницкий М. М. Проблемы реформирования системы надання житлово-комунальних послуг з обслуговування житлового фонду територіальної громади і прибирання прибудинкових територій (на прикладі м. Івано-Франківськ) / М. М. Книгницкий // Конкуренція : Вісник антимонопольного комітету України. — 2008. — № 3 (30). — С. 46—51.
7. Кочегаров А. Д. Реформа жилищно-коммунального хозяйства: теория и практика / А. Д. Кочегаров // Аналитический вестник Совета Федерации ФС РФ. — 1999. — № 19 (86). — С. 57.
8. Осипенко И. Н. Менеджмент в жилищно-коммунальном хозяйстве : учеб. пособие / И. Н. Осипенко, В. В. Дорофиев. — Харьков : Основа, 2002. — 352 с.
9. Рибчак В. Ринкові відносини в житлово-комунальному господарстві / В. Рибчак // Аспекти самоврядування. — 2006. — № 2 (34). — С. 48—52.
10. Матвеева Н. М. Удосконалення ціноутворення в галузі водопостачання в умовах реформування ЖКГ / Н. М. Матвеева // Экономика та держава. — 2006. — № 7. — С. 60—62.
11. Онищук Г. І. Тарифна політика і ціноутворення в водопровідно-каналізаційному господарстві / Г. І. Онищук, М. В. Руть. — К. : ДІЖКГ, 2000. — 123 с.
12. Солодухін Г. Й. Нормативне визначення ціни / Г. Й. Солодухін // Держава та регіони. Серія : Экономика та підприємництво. — 2006. — № 6. — С. 286—288.
13. Экономика Донецкой области за 2008 год [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://donetskstat.gov.ua/pres/index.php>.
14. О рекомендациях по работе ККП «Донецгортеплосеть» в условиях экономического кризиса : письмо Регионального филиала Национального института стратегических исследований в г. Донецке от 19 января 2009 г. № 30/02.
15. Пояснительные записки к среднесрочному плану экономического и социального развития г. Донецка на 2007—2011 гг. КП «Донецгорводоканал», ККП «Донецгортеплосеть», КП «Теплосеть».
16. О разработке антикризисных мер : Решение Донецкого городского совета от 21.11.2008 г. № 25/1 // Наш дом. — 2008. — 28 ноября № 47 (386). — С. 2.
17. Программа социально-экономического развития м. Донецька на 2008 рік. — Донецьк : Донецька міська рада, 2007. — 413 с.
18. Стратегия социально-экономического развития города Донецка на период до 2020 года / А. А. Лукьянченко, Г. А. Гришин, А. И. Амоша и др. : монография / НАН Украины. Ин-т экономики промышленности; Донецкий городской совет. — Донецк, 2008. — 308 с.

Подано до редакції 11.03.2009 р.